

2/2019

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

YU ISSN-0042-8442
УДК 355.48 (497.1) (051)

ВОЈНО- ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

2/2019

ВОЈНО- ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

MILITARY HISTORICAL REVIEW
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

ИЗДАВАЧ: ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА – ОДЕЉЕЊЕ
ЗА ВОЈНУ ИСТОРИЈУ МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР: др Милан Терзић, научни саветник, Архив Југославије; потпуковник др Далибор Денда, научни сарадник ИСИ, уредник; пуковник др Миљан Милкић, виши научни сарадник ИСИ, др Дмитар Тасић, виши научни сарадник, Универзитет Храдец Кралове; пуковник др Винфрид Хајнеман, Центар за војну историју и друштвене науке Бундесвера, Потсдам; доц. др Ервин А. Шмидл, Институт за стратегију и безбедносну политику, Беч; др Харолд Е. Раф, главни историчар, UNC/CFC/USFK, Висбаден; проф. др Милан Ристовић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; проф. др Љубодраг Димић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Миле Бјелајац, научни саветник Института за новију историју Србије; др Драган Богетић, научни саветник Института за савремену историју; проф. др Александар Животић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Милић Милићевић, виши научни сарадник Историјског института.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК: потпуковник др ДАЛИБОР ДЕНДА
СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ: др ТАТЈАНА МИЛОШЕВИЋ

Часопис излази два пута годишње. Година издања LXIX. Рукописи се шаљу на адресу електронске поште vig@mod.gov.rs.

Институт за стратегијска истраживања – Одељење за војну историју, Незнаног јунака бр. 38, 11105 Београд. Telefони редакције 20-63-476 и 20-63-553; војни тел. 29-0476 и 29-0553. Рукописи се не враћају.

Годишња претплата 1000 динара.

Цена броја 600 динара.

Задња страна корица: Српски торпедни чамац на Дунаву 1915. године.
Фото – збирка Војног музеја.

**ВОЈНО-
ИСТОРИЈСКИ
ГЛАСНИК**

MILITARY HISTORICAL REVIEW
REVUE D'HISTOIRE MILITAIRE
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

PUBLISHER: STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE – DEPARTMENT FOR
MILITARY HISTORY MINISTRY OF DEFENCE OF REPUBLIC OF SERBIA

EDITORIAL BOARD: Dr. Milan Terzić, Principal Research Fellow, Archive of Yugoslavia; Lieutenant colonel Dr. Dalibor Denda, Research Fellow, SRI, Editor-in-Chief; Colonel Dr. Miljan Milkić, Senior Research Fellow, SRI, Dr. Dmitar Tasić, Senior Research Fellow, University College Hradec Kralove; Colonel Dr. Winfried Heinneman, ZMSBw, Potsdam; Hofrat Assist. Prof. Dr. Erwin A. Schmidl, Institute for Strategy and Security Policy, Vienna; Lieutenant colonel Dr. Harold E. Raugh, Jr., Command Historian, UNC/CFC/USFK, Visbaden; Prof. Dr. Milan Ristović, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Prof. Dr. Ljubodrag Dimić, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Dr. Mile Bjelajac, Principal Research Fellow, Institute for Recent History of Serbia; Dr. Dragan Bogetić, Principal Research Fellow, Institute for Contemporary History; Associate Professor Dr. Aleksandar Životić, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Dr. Milić Milićević, Senior Research Fellow, Institute of History.

EDITOR-IN-CHIEF: Lieutenant colonel Dr. DALIBOR DENDA
EDITORIAL SECRETARY: Dr. TATJANA MILOŠEVIĆ

Journal is published in two volumes per year. Year LXIX. Contributions should be sent to E-mail vig@mod.gov.rs.

Strategic Research Institute – Department for Military History, Nežnanog junaka br. 38, 11105 Belgrade, Serbia. Telephones +381 11 20-63-553 and +381 11 20-63-476. Manuscripts will not be returned. Annual subscription fee 1000 RSD. Price per volume 600 RSD.

Rear cover: Serbian torpedo boat on the Danube in 1915.
Photo - Collection of the Military Museum.

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК MILITARY HISTORICAL REVIEW

САДРЖАЈ CONTENTS

2/2019

ЧЛАНЦИ ARTICLES

Др Милић Милићевић

ГУБИЦИ СТАРЕШИНСКОГ КАДРА СРПСКЕ ВОЈСКЕ
(ВОЈСКЕ СРБИЈЕ) У РАТОВИМА 19. ВЕКА.....9

Dr. Milić Milićević

THE LOSSES AMONG SERBIAN ARMY COMMANDING OFFICERS
DURING NINETEENTH CENTURY WARS

Др Слободан Ђукић

УТИЦАЈ ОФИЦИРА ИЗ ХАБЗБУРШКЕ МОНАРХИЈЕ И ПРУСКЕ НА
СТВАРАЊЕ И РАЗВОЈ СТАЈАЋЕ ВОЈСКЕ У СРБИЈИ У XIX ВЕКУ22

Dr. Slobodan Đukić

THE INFLUENCE OF OFFICERS FROM THE HABSBURG MONARCHY AND
PRUSSIA ON CREATION AND DEVELOPMENT OF THE SERBIAN
STANDING ARMY IN THE 19TH CENTURY

Др Ненад Петровић

ВОЈНОКРИВИЧНИ ЗАКОНИ У СРБИЈИ ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ
РАТА (УТИЦАЈ СТРАНИХ ИСКУСТАВА)47

Dr. Nenad Petrović

THE IMPACT OF FOREIGN EXPERIENCE UPON CODES OF MILITARY
JUSTICE IN SERBIA BEFORE WWI

Др Јарослав В. Вишњаков

НА ТАЛАСИМА ДУНАВА: РУСКО-СРПСКА ВОЈНОЕКОНОМСКА
САРАДЊА ПРЕ И У ТОКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА70

Dr. Jaroslav Višnjakov

WAVES OF THE DANUBE: RUSSIAN – SERBIAN MILITARY AND
ECONOMIC COOPERATION BEFORE AND DURING THE FIRST
WORLD WAR

Др Далибор Денда

ПОСЕТА ДР МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА ТРЕЋЕМ РАЈХУ ЈАНУАРА
1938. ГОДИНЕ (ВОЈНИ И ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ)97

Dr. Dalibor Denda

MILITARY AND POLITICAL ASPECTS OF THE STATE VISIT OF
YUGOSLAV PREMIER-MINISTER DR. MILAN STOJADINOVIĆ TO THE
THIRD REICH IN JANUARY 1938

Ма Данило Ковач

ХРВАТСКО-ИТАЛИЈАНСКЕ НЕСУГЛАСИЦЕ ЛЈЕТА 1941126

Ma Danilo Kovač

CROATIAN - ITALIAN DISPUTES IN THE SUMMER OF 1941

Др Милутин Живковић

БИТКА ЗА ПЉЕВЉА 1. ДЕЦЕМБРА 1941. ГОДИНЕ143

Dr. Milutin Živković

THE BATTLE FOR PLJEVLJA, 1 DECEMBER 1941

Др. Клемен Косјанчић

THE LAST MONTHS OF THE SDK. SRPSKI DOBROVOLJAČKI KORPUS IN
SLOVENIAN TERRITORY DURING THE SECOND WORLD WAR166

Др Клемен Коуџанчич

ПОСЛЕДЊИ МЕСЕЦИ СДК. СРПСКОГ ДОБРОВОЉАЧКОГ КОРПУСА
НА СЛОВЕНАЧКОЈ ТЕРИТОРИЈИ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Др Миљан Милкић

ЗАПАДНА ВОЈНА ПОМОЋ ЈУГОСЛАВИЈИ У КОНТЕКСТУ
ЈУГОСЛОВЕНСКО-ИТАЛИЈАНСКИХ ОДНОСА 1951 - 1954185

Dr. Miljan Milkić

WESTERN MILITARY AID TO YUGOSLAVIA IN THE CONTEXT OF
YUGOSLAV – ITALIAN RELATIONS, 1951 - 1954

Др Татјана Милошевић ИЗМЕЋУ ИСТОКА И ЗАПАДА: СНАБДЕВАЊЕ ЈНА НАОРУЖАЊЕМ И ВОЈНОМ ОПРЕМОМ 1965 - 1969.....	206
Dr. Tatjana Milošević BETWEEN EAST AND WEST: THE SUPPLY OF YUGOSLAV PEOPLES ARMY WITH ARMS AND MILITARY EQUIPMENT, 1965 – 1969	
Др Георги Енгелхардт АГРЕСИЈА НАТО НА СР ЈУГОСЛАВИЈУ КАО ПРЕЛОМНА ТАЧКА ЗА ОДНОС РУСКОГ ДРУШТВА ПРЕМА ЗАПАДУ	235
Dr. Georgi Engelhardt NATO'S AGGRESSION ON FR YUGOSLAVIA AS A CRUCIAL ELEMENT IN RUSSIAN PUBLIC OPINION'S ATTITUDE TOWARDS THE WEST	

ПРИКАЗИ REVIEWS

Арпад Хорњак, <i>Сусрети и сукоби. Огледи о српско-мађарским односима</i> , Клио, Београд, 2017, 387 стр. (др Миљан Милкић)	249
Richard L. DiNardo, <i>Invasion: the Conquest of Serbia 1915. War, Technology and History</i> , Praeger, Santa Barbara, Cal., 2015, Xvi + 212 p., 19 illustrations, 2 maps, notes, bibliography, index (Dr. Harold E. Raugh)	254
Славиша Недељковић, <i>Дахијска времена на Косову и Метохији (1878 – 1899)</i> , Прометеј, Матица српска, Нови Сад, 2019, 248 стр. (др Милена Коџић)	256
Душан П. Стефановић, <i>Белешке са министарских седница уочи Великог рата</i> (приређивач и аутор уводне студије Велимир Иветић), Медија центар "Одбрана", Београд, 2019, 167 стр. (др Александар Животић).....	259
Александар Животић, <i>Путникова школа ратне вештине. Главни ђенералштаб Војске Краљевине Србије (1903 – 1914)</i> , Медија центар „Одбрана“, Београд, 2019, 401 стр. (др Далибор Денда).....	262
Мила Михајловић, <i>Италијански морнари за српску војску. Залог хуманости у одисеји пакла</i> , Чигоја-штампа, Београд, 2017, 249 стр. (др Милић Ј. Милићевић)	266

Александар М. Милошевић, <i>Српска прича: сећања из рата и револуције 1941 – 1945</i> (приредио Немања Девић), Службени гласник, Београд, 2018, 474 стр. (др Раде Ристановић).....	270
Борис Томанић, <i>Горња Јасеница у другом светском рату: Аранђеловац и Топола 1941 – 1945</i> , Институт за савремену историју, Београд, 2019, 373 стр. Марко Б. Милетић).....	275

ИНФОРМАЦИЈЕ

INFORMATIONS

НАУЧНИ СКУП „КСЕНИЈА АТАНАСИЈЕВИЋ: О МЕНИ ЋЕ ГОВОРИТИ МОЈА ДЕЛА”, БЕОГРАД, 2. ОКТОБАР 2019. (пуковник др Миљан Милкић)	281
ОКРУГЛИ СТО „СРБИ И РУСИ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ: НА ПУТУ КА ВЕЛИКОЈ ПОБЕДИ”, БЕОГРАД, 21. ОКТОБАР 2019. (пуковник др Миљан Милкић).....	283
МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА "THE PARIS PEACE CONFERENCE (1919) AND THE NEW INTERNATIONAL LIBERAL ORDER 1.0", БУКУРЕШТ (РУМУНИЈА), 25. -29. НОВЕМБАР 2019. (пуковник др Миљан Милкић).....	285

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

INSTRUCTION FOR AUTHORS

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	289
--------------------------	-----

ЛИСТА РЕЦЕНЗЕНАТА ЗА LXIX ГОДИШТЕ

THE LIST OF REVIEWERS FOR LXIX ISSUE

ЛИСТА РЕЦЕНЗЕНАТА ЗА LXIX ГОДИШТЕ	303
---	-----

Оригиналан научни рад
Примљен: 18. октобар 2019.
Прихваћен: 12. новембра 2019.

327.51(497.1:1-662NATO)"1951/1954"
355.02(497.1)"1951/1954"
327(497.1:450)"1951/1954"
COBISS.SR-ID 283790348

Пуковник др Миљан Милкић, виши научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања
E-mail: miljan.milkic@mod.gov.rs

ЗАПАДНА ВОЈНА ПОМОЋ ЈУГОСЛАВИЈИ У КОНТЕКСТУ ЈУГОСЛОВЕНСКО-ИТАЛИЈАНСКИХ ОДНОСА 1951–1954. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У чланку се анализира пружање америчке, британске и француске војне помоћи Југославији током југословенско-италијанског сукоба око територијалног статуса града Трста. Аутор указује на политичке и војне интересе западних земаља да помажу Југославију. Чланак је писан на основу необјављене архивске грађе из Војног архива, Архива Југославије, Дипломатског архива, објављене архивске грађе америчке провенијенције и литературе на српском, енглеском, словеначком и француском језику.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: војна помоћ, Југославија, Италија, САД, НАТО, Тришћанска криза.

Спољна помоћ је осетљив концепт и представља средство за остваривање политичких циљева и очување сопствене безбедности и моћи. Пружање материјалне и финансијске помоћи, велике по обиму и одрживе у дугом временском периоду, као значајна ино-

вација у односима између држава након Другог светског рата, има своје контроверзе и значајне политичке импликације.¹ У периоду након Другог светског рата Сједињене Америчке Државе биле су једина држава која је била у могућности да покрене послератну економску обнову Европе. Према неким истраживањима, директне америчке приватне инвестиције у земљама у развоју од 1945. до 1980. године износе 40 милијарди долара, док је економска и војна помоћ САД наведеним земљама за исти период износила око 200 милијарди долара.² Велики део тог новца био је усмерен на европске земље и борбу против комунизма. Једна од земаља која је због свог политичког значаја и специфичног географског положаја дошла у фокус америчке спољне политике била је и Југославија. Иако држава са комунистичким уређењем, Југославија се након Резолуције Информбироа 28. јуна 1948. постепено опредељује за политичку и економску сарадњу са западним земљама.³ Сматра се да је прве предлоге о потреби сарадње САД са Југославијом упутио амерички амбасадор Кенан (Cannon), који је крајем 1948. у својим извештајима из Београда указивао на политичку потребу помагања Југославији.⁴ На основу ових предвиђања, крајем јануара 1949. Стејт департмент је предложио секретару за трговину да пријаве за дозволу извоза индустријских производа и цивилне опреме у Југославију разматра брже, док је за војну опрему и стратешки материјал још увек важио ембарго. Председник Труман (Harry S. Truman) је 18. фебруара 1949. одобрио документ Савета за националну безбедност (National Security Council) којим се ублажава контрола извоза у Југославију.⁵ Иако формално економска, ова одлука је имала изразито политички значај уз дугорочно и стратешко опредељење ради „одржавања Тита на површини”.⁶ У току новембра 1949. САД су ревидирале своју трговинску политику

¹ Carol Lancaster, *Foreign Aid. Diplomacy, Development, Domestic Politics* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 2007), 1–9.

² Henry Trofimenko, “The Third World and The U.S.-Soviet Competition: A Soviet View”, *Foreign Affairs*, LIX, Issue 5 (1981), 1023.

³ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije* (Beograd: Nolit, 1976), 79.

⁴ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1948–1955* (Zagreb: Globus, 1988), 61.

⁵ Исто, 62.

⁶ Lis, Lorejn M. *Održavanje Tita na površini. Sjedinjene Države, Jugoslavija i Hladni rat* (Beograd: BMG, 2003).

према Југославији и у сагласности са владом Велике Британије укинута је забрана извоза ратне опреме у Југославију.⁷

На основу захтева југословенске владе за економску помоћ, упућеног владама САД и Велике Британије, априла 1951. одржана је конференција у Лондону, на којој је учествовао и представник француске владе.⁸ Закључак Лондонске конференције био је да се Југославији пружи економска помоћ за 1951/1952. годину у износу од 120 милиона долара. Начелник Генералштаба Југословенске армије генерал Коча Поповић боравио је у Вашингтону од 15. маја до 14. јуна 1951. године.⁹ Након 12 пленарних састанака, низа билатералних сусрета и посета јединицама америчке војске, генерал Поповић је са генералом Клајдом Едлеманом (Clyde D. Eddleman), начелником Одељења за планирање (G-3), 13. јуна 1951. потписао споразум у шест тачака о хитној испоруци војног материјала и о консултацијама војних експерата Југославије и САД.¹⁰ У повратку у Југославију генерал Поповић се задржао у Лондону од 29. јуна до 3. јула, где је у разговорима са члановима британског Генералштаба покренуо питање испоруке ратног материјала.¹¹ На основу закључака конференције одржане у априлу у Лондону, на Бледу је јула 1951. дошло до размене *Аиде мемоара* између југословенске и америчке, британске и француске владе. Овај споразум је представљао основу за пружање економске помоћи Југославији током 1951, 1952, а делимично и током 1953. године.¹² Формални захтев за

⁷ Jean-Baptiste Duroselle, *Le conflit de Trieste 1943-1954* (Bruxelles: Editions de l'Institut de sociologie de l'Universite libre de Bruxelles, 1966), 302.

⁸ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952-1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u* (Beograd: Službeni list SRJ, 2000), 15.

⁹ Александар Животић, *Вашингтонска конференција 1951. Југословенско приближавање САД* (Београд: Завод за уџбенике, 2015).

¹⁰ "Memorandum of Conversation, by the Secretary of State, June 18, 1951", in: *Foreign Relations of the United States, 1951, Volume IV, Europa: Political and Economic Developments* (in two parts), Part 2, editor William Z. Slany (Washington: U.S. Government Printing Office, 1985), 1815.

¹¹ Ivan Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951-1958* (Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006), 45. Bojan Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO (1951-1957)* (Beograd: NIC Vojska, 2003), 18.

¹² Архив Министарства спољних послова, Политичка архива, фасцикла 27, 1953, досије 2, број 44227.

давање војне помоћи југословенска влада је упутила америчкој влади 28. јуна 1951. године.¹³

Циљ економске и војне помоћи САД, Велике Британије и Француске био је отклањање економских тешкоћа и јачање одбрамбене способности Југославије. Југословенски амбасадор у Вашингтону Владимир Поповић изразио је 3. августа 1951. америчком државном секретару Дину Ачесону (Dean Acheson) задовољство југословенске владе у вези са разговорима које је генерал Коча Поповића имао у Вашингтону.¹⁴ С друге стране, Ачесон је понудио сву потребну помоћ југословенској влади приликом закључивања аранжмана са владама Француске и Велике Британије у вези са достављањем војне помоћи. У Вашингтону је 7. августа 1951. почела са радом техничка конференција о питањима војне помоћи на којој су учествовали амерички и југословенски генерали.¹⁵ Разговарали су и о могућим варијантама одбране од совјетске агресије на Југославију.¹⁶ Америчка страна је указала на потребу да Југославија приступи НАТО пакту или неком Средоземном пакту. Од посебног политичког значаја за Југославију био је долазак Аварела Харимана (Avarrell W. Harriman), спољнополитичког саветника председника Трумана. Разговор између Јосипа Броза и Харимана одржан је 25. августа 1951. на Бледу.¹⁷ Броз је тражио Хариманову помоћ за набавку модерног наоружања, млазних авиона, нових тенкова, бестрзајне артиљерије и помоћ у сировинама за војну индустрију.¹⁸ Поред читавог низа других значајних контаката, потребно је навести и разговоре које је начелник Здруженог генералштаба америчке војске генерал Лотон Колинс (Lawton Collins) имао у

¹³ *Foreign Relations of the United States, 1951, Volume IV, Europa: Political and Economic Developments (in two parts), Part 2*, editor William Z. Slany (Washington: U.S. Government Printing Office, 1985), 1829.

¹⁴ "Memorandum of Conversation, by the Secretary of State, August 3, 1951", in: *Foreign Relations of the United States, 1951, Volume IV, Europa: Political and Economic Developments (in two parts), Part 2*, editor William Z. Slany (Washington: U.S. Government Printing Office, 1985), 1836–1838.

¹⁵ Ivan Laković, *н. д.*, 48, 49.

¹⁶ Војни архив, Генералштаб-10, кутија 373, фасцикла 1, 3, телеграм број 1.

¹⁷ Архив Југославије, фасцикла 836 (Кабинет маршала Југославије), I-2-a/95. "The Charge in the United Kingdom (Holmes) to the Secretary of State, London, August 27, 1951", in: *Foreign Relations of the United States, 1951, Volume IV, Europa: Political and Economic Developments (in two parts), Part 2*, editor William Z. Slany (Washington: U.S. Government Printing Office, 1985), 1843.

¹⁸ Ivan Laković, *н. д.*, 50.

Београду 14. октобра 1951. са члановима највишег државног и војног руководства.¹⁹ Резултат вишемесечних преговора између југословенске и америчке владе био је потписивање билатералног споразума о војној помоћи САД Југославији 14. новембра 1951, којим је озваничен почетак програма војне помоћи.²⁰ Овим споразумом Југославија је била укључена у систем војне помоћи западно-европским државама који су развиле САД крајем 1949. године ради јачања одбрамбених моћи својих савезника.

Генерал Омар Бредли (Omar Bradley) говорио је на састанку Комитета за спољне послове Представничког дома 13. јула 1951. о томе да помоћ Југославији нема само војне, већ и политичке циљеве.²¹ Ставовe генерала Бредлија потврдио је на састанку Комитета одржаном 18. јула 1951. и Џорџ Перкинс (George W. Perkins), помоћник државног секретара задужен за европске послове.²² Он је тада рекао да је помоћ европским земљама које нису чланице НАТО-а (Аустрија, Грчка, Турска, Слободна територија Трста, Западна Немачка и Југославија) осмишљена тако да свакој земљи пружи помоћ на основу њене специфичности, али да је, генерално, циљ да се ова регија ојача у борби против комунистичке политике и војне агресије, уз уверење да се на тај начин директно и индиректно помаже безбедност читавог слободног света. Перкинс је на истом састанку изнео податак да су САД претходне зиме одобриле Југославији 70 милиона долара на име хитне помоћи у храни, док је на пролеће 1951. због мањка сировина Југославији одобрено додатних 29 милиона долара.²³ Навео је да је упркос овој помоћи ситуација у Југославији и даље критична и да југословенска привреда не може да производи без ослањања на увоз. Наводећи податак да је за 1952. планирана помоћ од 60 милиона долара,

¹⁹ Bojan Dimitrijević, *н. д.*, 30–34.

²⁰ Ivan Laković, *н. д.*, 58–60. "Editorial Note", in: *Foreign Relations of the United States*, 1951, Volume IV, Europa: Political and Economic Developments (in two parts), Part 2, editor William Z. Slany (Washington: U.S. Government Printing Office, 1985), 1835, 1836.

²¹ *The Mutual Security Program. Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives Eighty-Second Congress First Session (ON H. R. 5020 and H. R. 5113), The Mutual Security Program (June 26, 27, 28, 29, July 2, 3, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 30, and 31, 1951), Printed for the use of the Committee on Foreign Affairs* (Washington: United States Government Printing Office, 1951), 302.

²² *Ibid*, 397.

²³ *Ibid*, 399.

Перкинс је захвалио британској и француској влади које су помагале Југославији.

На основу збирног приказа који без разврставања средстава по годинама показује помоћ коју су у од 3. априла 1948. до 31. децембра 1951. поједине земље добиле у оквиру *Програма подршке европској одбрани*, Југославија је добила 61,5 милиона долара, од тога 32,5 милиона од 1. јула до 31. децембра 1951. године.²⁴ Током друге половине 1952. америчка економска помоћ Југославији износила је 50 милиона долара.²⁵ Укупна војна помоћ Југославији током фискалне 1954. године износила је 263 милиона долара, од чега је америчка помоћ износила 186 милиона долара.²⁶ У периоду између 1945. и 1956. Југославија је од западних земаља добила помоћ од близу две милијарде долара, у облику хране, финансијске помоћи и оружја.²⁷

Једна од главних карактеристика југословенске спољне политике од 1. маја 1945. до 5. октобра 1954. била је решавање Тршћанске кризе.²⁸ Иако је настала због граничног спора између Југославије и Италије, ова криза представља посебан период који је обележио војно-политичке, економске и културне односе између Југославије и западноевропских држава и САД. У ситуацији када билатералним контактима југословенске и италијанске стране није било могуће решити Тршћанску кризу и омогућити нормализацију југословенско-италијанских односа, америчка и британска влада настојале су да притисцима на обе стране доведу до остварења сарадње. Притисак на Југославију вршен је уз признавање њене важне улоге и уз афирмативне ставове о снази југословенске војске. Покушај америчке владе да изврши притисак на југословенско руководство

²⁴ *First Report to Congress on the Mutual Security Program, December 31* (Washington: US Government Printing Office, 1951), 56.

²⁵ *Ibid*, 316.

²⁶ *Report to Congress on the Mutual Security Program, December 31*, (Washington: US Government Printing Office, 1954), 44.

²⁷ Slobodan M. Draskovich, „Are We to Continue Aid to Tito?“, *Saturday Evening Post*, 7/14/1956, Vol. 229, Issue 2, p. 10.

²⁸ Jeri, Janko. *Tržaško vprašanje po Drugi svetovni vojni, (tri faze diplomatskega boja)*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961. Duroselle, Jean-Baptiste. *Le conflit de Trieste 1943-1954*. (Bruxelles: Editions de l'Institut de sociologie de l'Université libre de Bruxelles, 1966. Milkić, Miljan. „Yugoslavia and Italy, 1945-1947: Yugoslav Policies and Strategies in the Trieste Crisis“. In: *Italy's Balkan Strategies (19th-20th Century)*. Edited by Vojislav G. Pavlović, 267–279. (Belgrade: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014.)

и неопходност решавања питања Трста објасни војним и стратегијским разлозима, представља и долазак у Београд професора Универзитета „Колумбија“ Филипа Моуслија (Philip Moseley), шефа катедре за руски језик и стручњака за питања источне Европе и Трста.²⁹ Он је са америчким амбасадором Џорџом Аленом (George W. Allen) 28. јануара 1952. предочио Јосипу Броз у главне војно-политичке разлоге који обавезују на решавање статуса Слободне територије Трста. Професор Моусли је објаснио да су САД своју стратегију војне безбедности у Европи и свету заснивале на изградњи и јачању НАТО-а, а Италија је његова чланица. Стога, решавање питања Трста директно задире у сферу одбрамбене моћи Запада у случају војне агресије Совјетског Савеза. На крају разговора амбасадор Ален је рекао да је Ачесон такође поручио да питање Трста може да се реши и да треба што пре да се реши јер су амерички стручњаци спремни да Југославији предложе стратегијске разговоре. Броз је рекао да пристаје на стратегијске разговоре, али је напоменуо да се то сачува као најстрожа тајна.

У разговору са југословенским амбасадором у Вашингтону Владимиром Поповићем, државни секретар Дин Ачесон рекао је да се на Лисабонској конференцији НАТО-а, одржаној од 20. до 25. фебруара 1952, више него икада раније уверио да је потребно решити питање Трста.³⁰ Упозорио је Поповића да ће након што се буду остварили закључци Лисабонске конференције о заједничкој одбрани, тршћанско питање остати једино отворено питање „које изазива трвење и које Руси могу користити“. Слободну територију Трста Ачесон је означио као „последње отворено питање међу народима у Европи који су спремни да пруже отпор руској агресији“.³¹

Југословенски војни изасланик у Вашингтону генерал-потпуковник Данило Лекић разговарао је 16. априла 1952. са генералом Болтијем (Charles Bolte), генералом Едлеманом и генералом Стјуардом (Steward), шефом службе за снабдевање сувоземне војске по програму војне помоћи.³² Амерички генерали су у разговору прихватили стратегијски значај Трста за одбрану Љубљанског правца, који је, поред Вардарског правца, представљао основни

²⁹ АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-2-a/100.

³⁰ АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-3-b/804.

³¹ Исто.

³² ВА, ГШ-10, к. 373, ф. 1, 4.

стратегијски правац за одбрану Балкана у случају агресије.³³ Трст је у том смислу представљао главну базу за снабдевање трупа на Љубљанском правцу. Генерал Болти је рекао да италијанско чланство у НАТО-у не значи да је Италија за САД поузданији савезник од Југославије и да Италија не може користити ту околност. Нагласио је да војни кругови имају велико поверење у југословенску војску. Генерал Лекић је на основу овог разговора закључио да стратегијски елемент и велика заинтересованост војних кругова могу бити од користи при решавању тршћанског проблема.

У оквиру западне војне помоћи Југославији планирано је да поједини делови буду испоручени из Италије. Лекић је из Вашингтона 8. марта 1952. обавестио Генералштаб да је потребна сагласност југословенске владе да би Американци испоручили неке резервне делове који се налазе у Италији и власништво су италијанске владе.³⁴ Генерал Лекић је 14. марта 1952. у вези са резервним аутомобилским деловима из Италије јавио да је са италијанском владом договорено да те делове продају Југославији као старо жељезо по врло јефтиним ценама и на тоне.³⁵

На конференцији одржаној од 7. до 13. јула 1952. у југословенском Генералштабу са америчке стране били су присутни генерал Едлеман, генерал Олмстед (George H. Olmsted), генерал Хармони (John W. Harmony), пуковник Сиверс (Sivers), потпуковник Торкелсон (Torkelson) и капетан Врачић, а са југословенске генерали Пеко Дапчевић, Данило Лекић, Миле Килибарда, Милош Шумоња и Франц Поглајен.³⁶ Генерал Едлеман је у поздравном обраћању рекао да иако су САД заокупљене ратовима у Кореји и Индокини, на шта троше велика средства из војног буџета, Југославија ће у случају напада Совјетског Савеза бити прва за добијање помоћи. Напоменуо је да он и његови сарадници морају

³³ У вези са значајем одбране Љубљанских врата, генерал Лекић је 17. марта 1953. обавестио југословенски Генералштаб да се на америчком Ваздухопловном факултету, као посебан задатак, обрађује одбрана долине реке По и Љубљанског правца. У настави су учествовали амерички и страни студенти. ВА, ГШ-10, к. 374, ф. 1, 1, строго поверљива свеска/телеграми на вези Генералштаб–Вашингтон, Лекић генералима, 17. марта 1953. године. Телеграм бр. 66, експед. број 475.

³⁴ ВА, ГШ-10, к. 373, ф. 1, 4.

³⁵ Исто.

³⁶ ВА, ГШ-2, к. 14, ф. 9, д. 1/1.

као војници да делују у оквиру финансијских фондова које им стављају на располагање државни органи. Генерал Килибарда је напоменуо да на основу програма за 1951. није постигнуто решење за артиљеријско наоружање које је требало да буде добијено из Норвешке (трофејно наоружање) и Канаде (ратни вишкови). Килибарда је истакао да су југословенски представници тражили артиљеријско наоружање америчког порекла, али су се, с обзиром на то да је америчка страна указала на тешкоће у производњи, сагласили са канадским. Олмстед је истакао да ће канадска влада испоручити наоружање кад нађе замену за исто. У вези са програмом испоруке наоружања за 1951. годину, Килибарда је рекао да је тражена противавионска артиљерија, али је у недостатку одговарајуће предложено да Југославија добије 120 самоходних топова од 76 mm, којих америчка армија има довољно на располагању. Накнадно је договорено да ће 240 комада ових топова бити испоручено у току 1952. године. Као треће нерешено питање генерал Килибарда је истакао испоруку барута, који је избачен из програма за 1951, није ушао у програм за 1952, а хитно је потребан југословенској војсци. Такође, Килибарда је предложио да се паралелно са испоруком материјала испоручују резервни делови и алати. Генерал Олмстед је одговорио да су питања о којима је говорио генерал Килибарда важна, али да је америчка влада била ограничена расположивим материјалним средствима, као и могућностима властите продукције. Олмстед је изразио наду да ће програм за 1952. бити два пута већи. Напоменуо је да је америчка влада тражила од Конгреса да програм за Југославију за 1953. буде једнак збиру програма за 1951. и 1952, али да је Конгрес смањио потраживања за 25 посто.

У Југославији је новембра 1952. боравио амерички генерал Томас Хенди (Thomas Troy Handy), командант америчких снага у Немачкој и заменик главнокомандујућег америчких снага у Европи, са којим је Јосип Броз разговарао 15. новембра 1952. године.³⁷ Разговори су били увод у Прву трипартитно-југословенску конференцију, одржану у Београду од 16. до 20. новембра. Конференцији су присуствовали представници Генералштаба ЈНА, генерал

³⁷ Забелешка о разговору Тита са генералом Хендијем, Београд 15. новембар 1952; ВА, ГШ ЈНА, к. 14, ф. 8, рег. бр. 1/1. Видети и: Darko Bekić, *н. д.*, 439–441; Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u* (Београд: Službeni list SR), 2000), 53.

Хенди и чланови његовог штаба, британски и француски војни аташе, пуковник Берд (Bird) и потпуковник Де Чезелес (de Chezelles).³⁸ Циљ састанака вођених у овом периоду био је да се кроз размену информација и усаглашавање сарадње између НАТО-а и Југославије омогући координирано планирање војних акција у случају совјетског напада на Југославију. Генерал Хенди је указао да је стратешки значај Југославије разлог зашто три савезничке силе достављају војни материјал. Разматрани су могући правци напада на Југославију и вођене дискусије о расположивим снагама за одбрану (у Југославији, Аустрији и у Италији). Трећег дана састанка, 18. новембра, генерал Пеко Дапчевић је изразио своје неповерење према италијанској војсци и указао на опасност расула у италијанској војсци уколико би дошло до совјетског напада на Трст. Даљу дискусију прекинуо је генерал Ханду, рекавши да циљ састанка није разговор о италијанској војсци.

Генерал Клајд Едлеман је 14. јануара 1953. рекао југословенском војном изасланику генералу Лекићу да су београдски разговори били корисни и да су допринели сагледавању нових елемената за решење врло сложених проблема.³⁹ Рекао је да су вођени разговори о усклађивању одбрамбених планова Југославије са основним одбрамбеним плановима НАТО-а уопште, с једне стране, и с друге, о усклађивању одбрамбених планова Југославије са плановима Грчке и Турске, као и осталим плановима Блиског истока у склопу регионалних одбрамбених планова НАТО-а за Јужну команду. Међутим, југословенско државно и војно руководство није било задовољно разговорима са генералом Хендијем. Јосип Броз је 7. јануара 1953. рекао америчком амбасадору Алену да је генерал Хенди дошао на разговоре под претпоставком да ће се од Југославије створити нова Кореја.⁴⁰ Броз је рекао да је због тога потребно да се рашчисти политичка концепција и најавио да ће Југославија сама развијати стратегијски план.

Велика Британија је, нарочито након посете британског министра иностраних послова Ентонија Идна (Antony Eden) Југо-

³⁸ ВА, II управа ГШ ЈНА, строго поверљиви извештаји војног изасланика у Вашингтону, Е-145, фасцикле 10 до 13, Разговор у Генералштабу ЈНА између представника ЈНА, генерала Хендија и његове групе и представника Велике Британије и Француске, Београд, 16. новембар 1952. године.

³⁹ ВА, ГШ-10, к. 374, ф. 1, 1.

⁴⁰ АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-2-а/108.

славији од 17. до 23. септембра 1952, показивала потпуни интерес да југословенска влада буде у току са дешавањима о питањима договора и одбрамбених планова.⁴¹ Идн је у току посете више пута поновио да је британска влада спремна да Југославију и даље помаже и дипломатски и у погледу јачања њене одбрамбене способности.⁴² За југословенске односе са земљама чланицама НАТО-а од посебног је значаја било обећање које је Идн дао током разговора на Брду код Крања о међусобном консултовању о питањима одбране. На основу ове Иднове изјаве, југословенски амбасадор у Лондону Јоже Брилеј је 10. децембра 1952. известио своје министарство о разговору који су он и министар саветник Јакша Петрић имали са Диксоном Пирсоном (Dixon Pierson) о програму рада на састанцима ОЕЕС (Organisation for European Economic Cooperation), НАТО-а и Бриселског уговора.⁴³ Диксон Пирсон је 23. децембра 1952. на свој захтев обавестио Брилеја о дискусијама које су вођене на децембарском састанку НАТО-а у Паризу и објаснио да се ништа из дискусије о питању односа Југославије и Италије неће износити у јавност, као и да ништа о питању Трста није ушло у записник.⁴⁴

Министар саветник у југословенској амбасади у Лондону Јакша Петрић разговарао је 30. децембра 1952. са Холмсом (Holmes), министром саветником амбасаде САД у Лондону.⁴⁵ Холмс је говорио о жељи америчке владе да се реши питање Трста како би се скинуо са дневног реда проблем који смета организацији одбране Европе. Рекао је да би у случају рата америчка влада снабдевала Југославију ратним материјалом из Италије и изразио забринутост да ли би то било могуће уколико би ситуација између Италије и Југославије и тада била оптерећена нерешеним тршћанским питањем. О заједничкој одбрани и проблемима које у том смислу ствара нерешено тршћанско питање разговарали су 7. јануара 1953. Јосип Броз и амерички амбасадор Ален.⁴⁶ Ален је рекао да су колективна

⁴¹ АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-2-a/140, Припремни материјал за разговор са Идном. АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-2-a/140, Посета Идна Југославији од 17. до 22. септембра 1952. године. Darko Bekić, н. д., 425–427. Janko Jeri, *Tržaško vprašanje po Drugi svetovni vojni, (tri faze diplomatskega boja)* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961), 256.

⁴² АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-2-a/140.

⁴³ АМСП, ПА, 1952, ф. 68, бр. 416823.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ АМСП, ПА, 1952, ф. 23, бр. 41053.

⁴⁶ АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-2-a/108.

безбедност и колективни напори у погледу одбране ослабљени услед постојања отворених спорних питања, међу којима је навео и италијанско-југословенске односе у вези са Трстом.

Италијанска влада је водила кампању ради спречавања да Југославија добије војну помоћ и учествује у стварању одбрамбених планова. Решавање тршћанског питања обезбеђивало је услове да италијанска влада добије извесне погодности, а истовремено оствари извесне концесије на штету Југославије. Југословенско министарство спољних послова је имало информације према којима је италијанска влада сматрала да Италија неће бити у стању да са Југославијом реши спорне проблеме уколико се оствари пројектована војна помоћ Југославији, јер ће она исувише ојачати.⁴⁷ Посебно оштру политику према Југославији водио је премијер Ђузепе Пела (Giuseppe Pella), који је 17. августа 1953. преузео дужност.⁴⁸ Пелина влада је кренула у кампању против Југославије на тај начин што је свим италијанским војним и дипломатским представницима у САД, Великој Британији и Француској наложено да изразе незадовољство италијанске владе војним везивањем НАТО-а за Југославију и сваким обликом сарадње у овом контексту.⁴⁹ Италијански амбасадори у Вашингтону, Таркиани (Alberto Tarchiani) и Лондону, Брозио (Manlio Brosio), уложили су протест своје владе у вези са војним преговорима са Југославијом.⁵⁰

Посета Јосипа Броза Великој Британији од 16. до 21. марта 1953. и разговори са британским премијером Черчилем (Winston Churchill) вођени су у атмосфери недавно потписаног Балканског пакта између Југославије, Турске и Грчке и били су концентрисани на политичке и војностратешке аспекте међусобне сарадње у одбрани Балкана и источног Средоземља, тј. јужног крила НАТО-а. Током разговора потврђена је немогућност вођења локалног рата у Европи и изолованог напада на Југославију, јер би у случају напада Совјетског Савеза на Југославију рат захватио и читаву западну Европу.⁵¹ Премијер Черчил је нагласио значај Балканског пакта и

⁴⁷ AJ, ф. 836 (KMJ), I-3-6/350.

⁴⁸ Janko Jeri, *op. cit.*, 261–262.

⁴⁹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u* (Beograd: Službeni list SRJ, 2000), 61.

⁵⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u* (Beograd: Službeni list SRJ, 2000), 62.

⁵¹ ВА, ГШ-10, к. 374, ф. 1, 1.

навео да је за почетак евентуалног рата осигуран чврст и солидан отпор на десном крилу НАТО-а. Насупрот томе, нагласио је слабост Западне Европе, где ће бити у почетку присиљени на маневарску одбрану по дубини. Черчил и Идн су се сагласили да на југословенском делу фронта нема опасности на Љубљанском правцу, јер су се ту налазиле јаке југословенске снаге. По њиховом мишљењу опасност је претила на правцу Аустрија – Трст – Италија, због тамошњих слабих НАТО снага. Черчил и Идн су истицали велику предност атомском наоружању, бомбардовању и уништавању комуникација. Броз је Черчилу понудио потписивање англо-југословенског војног споразума, али овај то није могао да прихвати без консултација са владом. Черчил је изјавио да је Британија савезник Југославије и „ако наша савезница Југославија буде нападнута ми ћемо гинути заједно са вама”.⁵² Черчил и Идн су показали разумевање за југословенско неприступање у НАТО и изнели разлоге у прилог посебног положаја Југославије и посебне улоге Анкарског пакта.⁵³

Средином јула 1953. Југославији је упућен позив да делегација Генералштаба дође на разговоре у Вашингтон у оквиру Друге трипартитно-југословенске конференције.⁵⁴ У припремама за састанак трипартитне силе су наглашавале да је успешна одбрана Југославије од врло великог стратешког значаја и зато је потребно наставити испоруку материјалних средстава.⁵⁵ Као једна од тачака дневног реда договорена је одбрана аустријског планинског бастиона, као и заједничког југословенско-италијанског подручја. Разговори у Вашингтону почели су 25. августа 1953, а југословенску делегацију предводио је генерал-потпуковник Љубо Вучковић, заменик начелника Генералштаба.⁵⁶ На почетку конференцији у име три савезничке владе саопштење је прочитао амерички генерал Лемнитзер (Lyman Louis Lemnitzer), помоћник начелника Генералштаба за планирање и истраживање, који је рекао да нису задовољни резултатима досадашње сарадње, јер одсуствују заједнички планови. Нагласили су да је одбрана северне Италије и

⁵² Darko Bekić, *н. д.*, 499, 500; Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u* (Beograd: Službeni list SRJ, 2000), 83.

⁵³ АЈ, ф. 837 (Кабинет председника Републике), I-5-b, *Велика Британија*.

⁵⁴ Ivan Laković, *н. д.*, 103.

⁵⁵ ВА, ГШ-10, к. 374, ф. 1, 1.

⁵⁶ Исто.

комплетног јужног крила НАТО-а немогућа без учешћа Југославије.⁵⁷ Генерал Вучковић је пренео очекивања југословенског Генералштаба за стварање заједничког фронта у Европи.⁵⁸ Конференција је трајала до 28. августа, а затим је до 5. септембра усаглашен заједнички Меморандум, који је сутрадан потписан.⁵⁹ У последњој, шестој тачки Меморандума наводи се „сагласност да материјална и оперативна сарадња може бити успешно развијена преко контакта са одговарајућим НАТО командантима, даљим трипартитно-југословенским разговорима или било који други одговарајући начин, када се за то укаже потреба”.

Заменик директора Дирекције за Грчку, Турску и Иран Вилијам Бакстер (William O. Baxter) пренео је грчком министру спољних послова Стефаносу Стефанопулосу 30. октобра 1953. информације са трипартитно-југословенског састанка.⁶⁰ Састанку је присуствовао и министар саветник у грчкој амбасади у Вашингтону Џон Калергис (John D. Kalergis). Секретар Бакстер је рекао да зна колико је за грчку владу значајно питање војне сарадње Запада са Југославијом, као и да је ово питање од значаја и са политичког становишта у вези са решавањем тршћанског питања. Стефанопулосу је рекао да му саопштава информације на личној и неформалној основи и указао на потребну дискрецију јер италијанска влада није била упозната са тим детаљима, као и да ово не треба да разуме као званично обавештавање грчке владе, јер ће оно уследити нешто касније, вероватно преко војних канала. Бакстер је рекао да су разговори вођени на војном нивоу и нису садржали политичке изјаве ни са једне стране. Одржани су у атмосфери велике искрености и срдачности и били су веома значајни за објашњење југословенске позиције. Изгледало је да је југословенски главни циљ добијање западне подршке за модернизацију

⁵⁷ У Војном архиву, под ознаком TOP SECRET SECURITY INFORMATION налази се записник са Tripartite – Yugoslav Military Conference 24-28 August 1953, на енглеском језику. II Управа ГШ ЈНА, строго поверљиви извештаји војног изасланства у Вашингтону, Е-145.

⁵⁸ Ivan Laković, *н. д.*, 101-147.

⁵⁹ ВА, ГШ-10, к. 374, ф. 1, 1.

⁶⁰ “Memorandum of Conversation, by the Deputy Director of the Office of Greek, Turkish, and Iranian Affairs (Baxter), Washington, October 30, 1953”, in: *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Volume VIII, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean*, editor William Z. Slany (Washington: U.S. Government Printing Office, 1988), 852-857.

њихових оружаних снага. Конференција је почела разменом обавештајних података у вези са совјетском сателитском претњом према Југославији; југословенско схватање ситуације није било значајно другачије од схватања које су имале наведене три силе. Конференција се затим окренула стратегијским питањима. Планови НАТО-а нису представљени југословенској страни, али им је речено да, у војничком погледу, не би било добро да у случају напада совјетских сателита они остану изоловани. Америчка страна је у разговорима полазила од чињенице да је Југославија била од великог значаја за безбедност југоисточне Европе. У записнику са састанка наводи се да је са Југословенима дискутовано о стратегијском концепту који би требало да буде прихваћен за одбрану Југославије, уз напомену о постојању веома блиских идеја, посебно у вези са потребом да се бране Љубљанска врата и да се постигне споразум са грчким и турским снагама на југу.⁶¹ Југословени су представили листу потребног материјала за опремање својих оружаних снага у случају рата. О југословенским предлозима није изречено мишљење и није дато никакво обећање. На конференцији је договорено да се владама предложи да следећи корак буде трипартитно-југословенски састанак експерата ради испитивања потреба за материјалом и решавањем логистичких проблема. Такође, предложено је да се оперативна разматрања обаве са одговарајућим командантима НАТО-а. Трипартитни представници су нагласили југословенским представницима да би будући војни планови били нереалистични уколико тршћанско питање не би најпре било стабилизовано. Стефанопулос је једном прекинуо секретара у вези са његовом изјавом да је одбрана Југославије значајна за безбедност југоисточне Европе и упитао да ли је то став и САД. Секретар је објаснио да је то војни угао посматрања који још увек није разматран са политичког нивоа. То је, навео је секретар, у процесу давања мишљења од стране Здруженог генералштаба. Када је Стефанопулос кренуо, секретар се још једном вратио на питање Трста, ургирајући да грчка влада искористи сав свој утицај, за који је он знао да је велики, на Југославију да прихвати разумно решење. Секретар је рекао да тршћанско питање мора да буде решено и да не може бити безбедности за југоисточну Европу све док оно не буде решено.

⁶¹ Ibid.

Детаљ на који је југословенски војни изасланик генерал Лекић указао југословенском Генералштабу 12. септембра 1953. умањује постигнуте резултате разговора.⁶² Наиме, југословенску војну делегацију нико од америчких званичника није отпратио приликом одласка. Иако је добио уверавања генерала Едлемана да је реч о ненамерном пропусту, генерал Лекић је сматрао „да су ови поступци намерни, на линији настојања да се односи са Талијанима овим не би нашкодило. Молим да о овоме поведете рачуна приликом доласка и испраћаја њихове делегације за маневре”. Генерал Лекић је 29. септембра обавестио Генералштаб да је због овог пропуста добио писмо извињења од стране генерала Френка Партрица (Frank Huber Partridge), помоћника начелника Генералштаба (G-2), који му се на једном пријему и усмено извинио.⁶³ Када му је генерал Лекић рекао да је имао утисак да до испраћаја није дошло због тога што су се уплашили од Италијана, „није му било право” и рекао је да је он у питању Трста на југословенској страни.

Без обзира на постојећа неслагања, развој југословенско-америчких односа током 1953. године омогућио је подизање програма војне помоћи на виши ниво стављањем акцента на квалитет наоружања, што указује на велики интерес западних земаља да помажу југословенску армију и њено учешће у одбрани Европе.⁶⁴ Оно што је у ово време посебно деловало подстицајно на унапређење југословенско-америчке војне сарадње било је формирање регионалног војног савеза Југославије са две чланице НАТО-а – Грчком и Турском. Преговори о формирању овог савеза започели су током 1952, а успешно су окончани потписивањем Уговора о пријатељству и сарадњи Грчке, Турске и Југославије, фебруара 1953, и Уговора о савезу, политичкој сарадњи и узајамној помоћи, августа 1954. године. Усклађивање одбрамбених планова Југославије са плановима Грчке и Турске преко Балканског пакта представљало је најбољи пут за усклађивање војних планова Југославије са одбрамбеним програмом НАТО-а за Југоисточну Европу, али и са ширим глобалним плановима те војне алијансе. Што се тиче Југославије, посредним укључивањем у НАТО преко

⁶² ВА, ГШ-10, к. 374, ф. 1, 1.

⁶³ Исто.

⁶⁴ Ivan Laković, *н. д.*, 248.

Балканског савеза значајно је ојачан њен међународни положај, али и њена преговарачка позиција према Западу. То је, несумњиво, утицало на већу кооперативност америчких званичника, с једне стране, у склопу преговора око решавања тршћанског питања и, с друге стране, на њихову већу кооперативност у склопу преговора око конкретних модалитета и обима војне помоћи.⁶⁵ Међутим, након што је у Југославију 26. маја 1955. допутовала висока државно-партијске делегација коју је предводио Никита Хрушчов, први секретар ЦК КПСС, почела је нормализација југословенско-совјетских односа.⁶⁶ Током 1955. делимично или потпуно су обустављене испоруке авиона, тенкова, радара и артиљерије. Серијом изјава датих лета 1956. године Јосип Броз је обелоданио спремност Југославије да се одрекне америчке војне помоћи.⁶⁷ У Сједињеним Државама се ширио круг политичких структура које су биле незадовољне наставком пружања помоћи Југославији и које нису биле спремне да се искључиво руководе прагматичним интересима приликом пружања материјалне помоћи Југославији. С обзиром на то да је војна помоћ покренута ради одбране Југославије и Европе од могуће совјетске опасности, званични разлог за њено обустављање било је уверење југословенске владе да Југославија више није угрожена и да не постоји опасност општег рата. Управо су ово били разлози које је југословенски министар иностраних послова Коча Поповић саопштио америчком амбасадору Ридлбергеру (James W. Riddelberger) 24. децембра 1956. године.⁶⁸ Изјава о заједничкој сагласности о обустављању америчке војне помоћи Југославији потписана је 9. децембра 1957. године.⁶⁹

Политичке импликације војне помоћи коју је Југославија добијала посебно су дошле до изражаја од 1951. до 1954. године, односно у периоду када се економска и војна помоћ западних земаља одвијала уз истовремено трајање кризе око територијалног статуса града Трста и нерешеног граничног спора између Југо-

⁶⁵ Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u.* (Beograd: Službeni list SRJ, 2000).

⁶⁶ Dragan Bogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956–1961* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 15.

⁶⁷ Ivan Laković, *н. д.*, 223.

⁶⁸ Dragan Bogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956–1961* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 108, 109.

⁶⁹ Ivan Laković, *н. д.*, 224.

славије и Италије. До 5. октобра 1954, када је постигнут споразум Југославије и Италије око Трста, добијање војне помоћи и вођење стратегијских преговора били су условљени нерешеним југословенско-италијанским односима и решавањем Тршћанске кризе. Америчка влада је планове о одбрани Балкана разматрала у склопу ширих планова НАТО-а за одбрану Европе. Из таквих планова произлазило је опредељење Стејт департмента да Југославију што је могуће више приближи Северноатлантском савезу. Нерешавање тршћанског питања је у том смислу ометало сарадњу Југославије и Италије. Италија, као чланица НАТО-а, није била спремна да подржи укључење Југославије у НАТО, а италијанска влада је сарадњу земаља чланица НАТО-а са Југославијом изван оквира потписаних уговора сматрала за угрожавање својих интереса. Осетљивост питања Трста у контексту војне сарадње са Југославијом западне дипломате показале су и у вези са поменутиим разговорима Броза и Харимана. Истог дана када када су њих двојица разговарали помоћник југословенског министра иностраних послова Лео Матес разговарао је са амбасадором Велике Британије Чарлсом Пиком (Charles Peake).⁷⁰ Између осталог, Пик је рекао да би било добро да у случају да Хариман са Брозом разговара о Слободној територији Трста, Хариман то не каже новинарима.⁷¹ На конференцији за штампу Аварела Харимана на Бледу 26. августа 1951, на питање да ли је дискутовано о тршћанском проблему, одговорио је амерички амбасадор Ален да о том проблему није детаљно разговарано, већ само у општим цртама.⁷²

Кроз пружање војне помоћи Југославији, западноевропске државе и САД имале су интерес да ојачају југоисточно крило НАТО-а и реализују „стратегију периферне одбране”.⁷³ У том концепту важну улогу имала је Југославија, уз посебно наглашавање одбране Љубљанских врата, као стратегијског правца од изузетног значаја

⁷⁰ AJ, ф. 836 (KMJ), I-3-b/947.

⁷¹ Британски амбасадор Чарлс Пик је подсетио Матеса да је у саопштењу за новинаре, након разговора Кардеља и министра иностраних послова Велике Британије Ернеста Девиса (Davies) у Београду 18. августа 1950. године, прећутано да су разговарали о питању Трста. AJ, ф. 836 (KMJ), I-3-b/947.

⁷² AJ, ф. 836 (KMJ), I-2-a/95.

⁷³ Miljan Milkić, „Jugoslovensko-italijanski odnosi i stvaranje Balkanskog pakta 1953. godine”, u: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*, urednik Slobodan Selinić (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008), 604.

за одбрану Италије. Југославија је представљала значајног партнера у креирању одбрамбених планова, али је Италија била чланица НАТО-а и везана уговорним обавезама са другим чланицама ове алијансе. Владе САД, Велике Британије и Француске имале су интерес да помажу Југославију, али су своје интересе морале да усклађују са интересима италијанске владе. Погоршани југословенско-италијански односи утицали су да западне земље са опрезношћу приступају програму војне помоћи Југославији и вођењу стратегијских разговора са југословенским војним представницима. Разлог због кога је Југославија и поред постојања сукоба са Италијом била део програма војне помоћи јесте њен стратегијски положај и респектабилна снага њене армије. Значај решавања питање Тршћанске кризе са војне тачке гледишта био је често наглашаван у разговорима са представницима југословенске владе.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Архив Југославије, фасцикла 836 (Кабинет маршала Југославије).

Архив Југославије, фасцикла 837 (Кабинет председника Републике).

Архив Министарства спољних послова, Политичка архива.

Војни архив, Генералштаб-10.

Објављени извори:

First Report to Congress on the Mutual Security Program, December 31. Washington: US Government Printing Office, 1951.

Foreign Relations of the United States, 1951, Volume IV, Europa: Political and Economic Developments (in two parts), Part 2, editor William Z. Slany. Washington: U.S. Government Printing Office, 1985.

Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Volume VIII, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean, editor William Z. Slany. Washington: U.S. Government Printing Office, 1988.

Report to Congress on the Mutual Security Program, December 31. Washington: US Government Printing Office, 1954.

The Mutual Security Program. Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives Eighty-Second Congress First Session (ON H. R. 5020 and H. R. 5113), The Mutual Security Program (June

26, 27, 28, 29, July 2, 3, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 26, 27, 28, 30, and 31, 1951), Printed for the use of the Committee on Foreign Affairs. Washington: United States Government Printing Office, 1951.

Студије:

Bekić, Darko. Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1948–1955. Zagreb: Globus, 1988.

Bogetić, Dragan. Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u. Beograd: Službeni list SRJ, 2000.

Bogetić, Dragan. *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956–1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Dimitrijević, Bojan. *Jugoslavija i NATO (1951–1957)*. Beograd: NIC Vojska, 2003.

Duroselle, Jean-Baptiste. *Le conflit de Trieste 1943-1954*. Bruxelles: Editions de l'Institut de sociologie de l'Universite libre de Bruxelles, 1966.

Животић, Александар. Вашингтонска конференција 1951. Југословенско приближавање САД. Београд: Завод за уџбенике, 2015.

Jeri, Janko. Tržaško vprašanje po Drugi svetovni vojni (tri faze diplomatskega boja). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.

Lancaster, Carol. *Foreign Aid. Diplomacy, Development, Domestic Politics*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2007.

Lis, Lorejn M. Održavanje Tita na površini. Sjedinjene Države, Jugoslavija i Hladni rat. Beograd: BMG, 2003.

Laković, Ivan. *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951–1958*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006.

Mates, Leo. Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije. Beograd: Nolit, 1976.

Чланци:

Milkić, Miljan. "Yugoslavia and Italy, 1945-1947: Yugoslav Policies and Strategies in the Trieste Crisis". In: *Italy's Balkan Strategies (19th-20th Century)*. Edited by Vojislav G. Pavlović, 267–279. Belgrade: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014.

Milkić, Miljan. „Jugoslovensko-italijanski odnosi i stvaranje Balkanskog pakta 1953. godine”. U: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*. Urednik Slobodan Selinić, 602–616. Beograd: Institut za noviju istorije Srbije, 2008.

Trofimenko Henry. "The Third World and The U.S.-Soviet Competition: A Soviet View". *Foreign Affairs*, LIX, Issue 5 (1981), 1021–1040.

Штампана:

Draskovich, Slobodan M. „Are We to Continue Aid to Tito? *Saturday Evening Post*, 7/14/1956, Vol. 229, Issue 2, 10.

Colonel Dr Miljan Milkić, Senior Research Fellow
Strategic Research Institute, Belgrade
E-mail: miljan.milkic@mod.gov.rs

WESTERN MILITARY AID TO YUGOSLAVIA IN THE CONTEXT OF YUGOSLAV-ITALIAN RELATIONS, 1951-1954

(Summary)

A bilateral agreement on military assistance was signed between the Yugoslav and U.S. governments after months of negotiations on 14 November 1951. The agreement marked the beginning of the military assistance program. The goal of economic and military assistance from the United States, Britain, and France was to eliminate economic hardship and strengthen Yugoslavia's defense capabilities. Yugoslavia was a significant partner in the creation of defense plans, but Italy was a NATO member and bound by contractual obligations with other NATO members. The governments of the USA, Great Britain, and France had an interest in helping Yugoslavia, but had to align their interests with the interests of the Italian government. The deteriorating Yugoslav-Italian relations led Western countries to approach the military assistance program to Yugoslavia with caution. This was because Yugoslavia, despite the conflict with Italy, was part of the military assistance program due to its strategic position and the respectable strength of the Yugoslav Army. The formation of a regional military alliance between Yugoslavia and two NATO countries (Greece and Turkey) had a positive impact on the advancement of Yugoslav-U.S. military cooperation. The importance of resolving the issue of the Trieste crisis from a military point of view was often emphasized in discussions with representatives of the Yugoslav government.

KEYWORDS: Military Aid, Yugoslavia, Italy, USA, NATO, Trieste Crisis

КОРЕКТУРА

Одељење за војну историју ИСИ

КОРЕКТУРА РЕЗИМЕА/PROOFREADING

Др Харолд Е. Раф (Dr. Harold E. Raugh. Jr.)

ЛЕКТУРА

Медија центар „Одбрана”

КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА

Марија Марић

CIP – Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

355/359+93/94

ВОЈНО-историски гласник = Military
Historical Review = Военно-исторический
журнал = Revue Historique militaire =
Militärgeschichtliche Zeitschrift /одговорни
уредник Далибор Денда. - Год. 1, бр. 1 (1950)-
. - Београд : Институт за стратегијска
истраживања, Одељење за војну историју
Министарства одбране Републике Србије,
1950- (Београд : Војна штампарија). - 24 cm

Два пута годишње. - Наслов: од бр. 6 (1956)
Војни историски гласник; од бр. 1/2 (1961)
Vojnoistorijski glasnik; од бр. 1/2 (1993)
Војно-историјски гласник

ISSN 0042-8442 = Војноисторијски гласник
COBISS.SR-ID 11409154

Тираж: 100

Штампа:

Војна штампарија „Београд”